

Perfekt órák. 3. óra

Ha már korábban is eltértem kissé néhány helyen a szigorú értelemben vett művészettörténeti forrás ismertetéstől, itt még nagyobb a veszély. Mai európai kultúránk jórészt a most tárgyalandó korokból származik.

Dia 1. Róma

A birodalom egészében elterjedt [hivatalos nyelv](#), a [latin](#) köznyelvi változatából (az ún. [vulgáris latinból](#)) alakultak ki [Európa újlatin nyelvei](#), amelyek a gyarmatosítások során más kontinenseken is elterjedtek: legfontosabbak közülük (a beszélők száma szerinti sorrendben) a [spanyol](#), a [portugál](#), a [francia](#), az [olasz](#) és a [román](#). A [római jog](#) képezi a modern európai jog alapjait.

Ráadásul, amivel most mi szembe kell nézzünk, a globalizáció előnyei, veszélyei, azzal már ők is szembesültek. Különböző válaszokat találtak Itáliában és Hellaszban, egyikük túlélte a válságot, másikkuk belebukott. Ha napjaink problémáinak gyökerét keressük, hamar visszajutunk a klasszikus forrásokig, Marcus Aureliustól az ókeresztény egyházatyáig. Igyekszem majd önmérsékletet tanúsítani.

Építészetükben két óriási ugrást látunk. Az etruszkoktól átvett donga boltozatból kifejlesztik a kupolát, és felfedezik a cementet. (A római cementet a Vezúv alumínium tobermorit tartalmú vulkáni tufáinak megőrlésével készítették mész hozzáadásával. Így egy víz alatt is megkötő keveréket kaptak. Technikailag kifinomultan a Pantheon kupolájának szerkezetében jelent meg a beton.

A mai betonok legkésőbb százhusz év múlva meg fognak repedezni. A hazaiak néha néhány évet sem bírnak ki. A római beton több mint kétezer év óta repedésmentes.

A kupola aljától a közepe felé haladva egyre vékonyodik a szerkezet, a kedvezőbb terhelés szerint. I. sz. 27-ben Pollio Vitruvius építészeti könyvében is szerepel a beton leírása. Ha még vasrudakat használtak volna, vasbeton építményeket is képesek lettek volna készíteni. Ezzel a korábbi, rövid kőgerendákat tartó oszlopsorokkal tagolt belső tér helyett nagy, nyitott belső tereket tudtak létrehozni.

Római építészet

Magas színvonalú az út, híd, csatorna építészet, és erődítményeket is készítettek.

[Pantheon.](#)

Ma minden istenek temploma. **Eredetileg talán** a gens Iulia isteni őseinek, **Marsnak és Venusnak szánták.**

M. Vipsanius Agrippa emeltetette. A pronaos (templom előcsarnoka.

Pro- előtt + naosz templom

) frízének felirata alapján (M. Agrippa L. f. cos. tertium. fecit) Kr. e. 27-ben épült, bár Cassius Dio állítása szerint (LIII.27.) csak 25-ben fejezték be. Agrippa épülete Kr. u. 80-ban leégett. Ezután Domitianus állíttatta helyre, de Traianus alatt belecsapott a villám, és ismét a tűz mar-talékává lett. A ma is látható épület 118-125 között készült, Hadrianus helyreállító munkálatainak eredményeként

Ma is a világ legnagyobb vasalatlan beton kupolája.

Az ácsok fa zsaluzatot emeltek, amelyet a kőművesek alulról indulva, gyűrűkben fedtek be a betonnal.

Született egy legenda a kupola megépítésével kapcsolatban, miszerint a Pantheonba földet hordtak, hogy arra támaszkodjon az épülő kupola súlya. Aztán a földet közös erővel, mindenki segítségével szépen kihordták ugyanis a föld közé pénzérméket rejtettek. A legenda szerint a kihordott földből lett a Montecitorio dombja.

Felfelé haladva egyre kisebb fajsúlyú követ használtak a betonban.

Tervezése hihetetlenül precíz. A kupola ívéhez illeszkedő gömb szinte pontosan beleillene a négyszögletes épületbe.

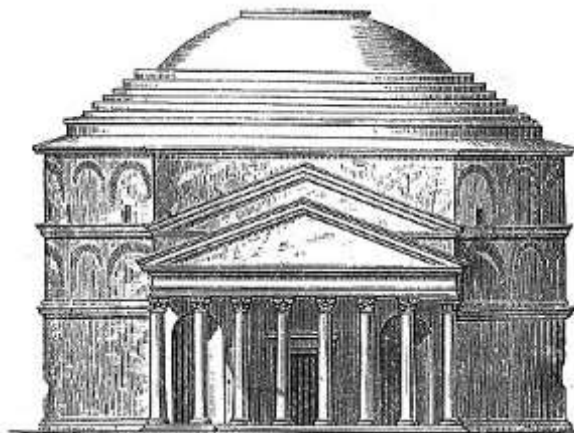
Ekkora kupolát csak 1300 évvel később építettek újra, az 1420-ban épült firenzei Dómhoz.

A tetőt valaha aranyozott lapokkal fedték be. Ezeket II. Constantinus szedette le és vitette 663-ban Róma egyéb díszével egyetemben Constantinopolisba. III. Gergely pápáig fedetlen volt, akkor újrafedték. V. Márton és V. Miklós is felújította a tetőt.

Ezt és a tetőszék bronz tartóit, valamint a megmaradt bronz díszeket VIII. Orbán szedette le pusztán a fém miatt, s egyszerű faszervezettel pótolta. Ma ólomlapok borítják, ezek közül sok még a VIII. századból származik. A fehér márvány gerendázatot is fával helyettesítette.

Ezt csípős latin nyelvű paszkvillusban fejére is olvasták a kortársak: „*quod non fecerunt barbari fecerunt Barberini*”, azaz **mit nem tettek meg a barbárok, megtették a Barberinik.** A bronz „barbár” felhasználásáról több elképzelés is lábra kapott, ennek egyike, hogy ebből készítették az Angyalvár ágyúit. Juthatott belőle a több mint 200 tonna fémből arra is, de valószínűbb, kegyesebb célra kellett: Bernini ebből készítette el az új Szent Péter bazilika baldachinját.

A szakirodalomban nem találtam magyarázatot az előcsarnok fölötti háromszögre. Lehet, hogy az oszlopcsarnokot magasabb oszlopokra szerették volna építeni, de csak alacsonyabb oszlopokat tudtak odaszállítani?

Dia 2.

Nimes-i Maison Carrée-templom (Augustus és Livia temploma.): i.e. 16-ban Augustus tiszteletére épült.

Sajátosságai: a magas pódium lépcsőfeljárattal, tágas előcsarnok, szabadon álló korinthoszi oszlopokkal a zömök cella falába beépített fél oszlopok és a cella mögötti helyiség, a hátsó csarnok (opiszthodomosz) hiánya, amelyek megkülönböztetik a római templomot a görögötől

Augustus és Livia temploma az i.e. 1 század végén épült. Vienne, Franciaország.

Capitoliumi romjai és rekonstruált képe.

Középületeik: fórum (köztér), terma (fürdő), circus, curia (városháza), tabularium (levéltár), insula (bérház), aquaeductus (vízvezetékek), Diadaloszlopok, Diadalívek, bazilika (háromhajós törvénykezési és kereskedelmi épület)

Dia 3.

Uralkodó hatalmát szimbolizáló építmények:

Traianus beneventói Diadalíve: 114-ben készült Traianus emlékére. A Diadalív feliratát a szenátus adta: optimus, vagyis a legjobb. A külső falfelületeket és az ív belsejét díszítő domborművek a tökéletes uralkodót, az igazságos kormányzót állítják elénk, aki egyben a birodalom minden polgárának atya is.

Traianus-oszlop: **spirális dombormű szalagja- a császár győzelmes dáciai hadjáratát örökítette meg**
Traianus diadalíve.

Dia 4.

Szórakoztatást szolgáló építmények:

-
- **Amphitheatrum** Flavianum/ Colosseum - Elliptikus küzdőtere kiválóan megfelelt a gladiátorok és a vadállatok viadalának rendezésére. Az amfiteátrum **mint**

épületforma a görög színház származéka: két összekapcsolt színház. A lépcsősorai teljesen körbeveszik a küzdőteret.

- **Circus Maximus:** Először Róma etruszk királyai használták nyilvános játékokra és szórakoztatásra. Később a Kr. e. 2. században a Circus adott otthont a görögök hatására bevezetett játékoknak és fesztiváloknak. **Befogadóképességét az állóhelyekkel együtt a különböző írásokban 250 000-300 000-re becsülik**

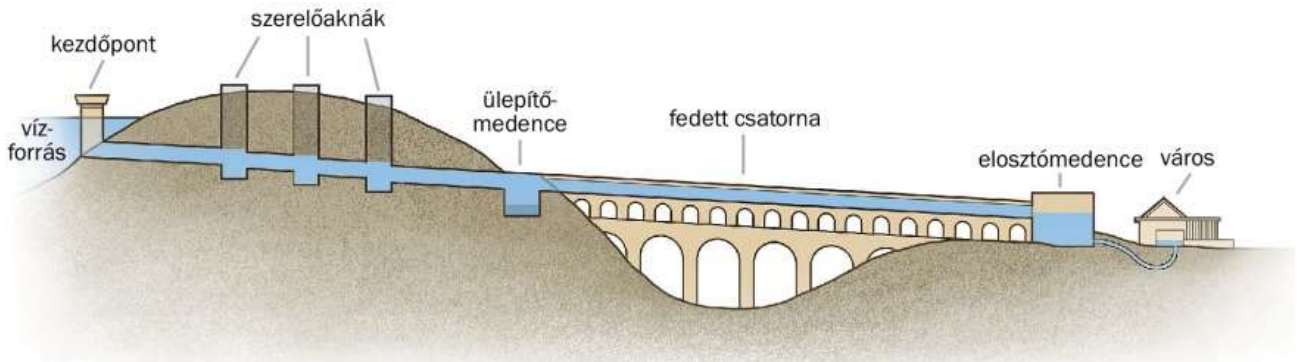
Dia 5.

Lakóházaik átriumosak voltak, vagyis az utca felé zárt, belső terében nyitott ház, ahol az átrium a középű, csarnokszerű rész medencével (az esővíz ide folyik be)

1 Pompeii átrium.

Dia 6 Vízvezetékeik szintén hihetetlen mérnöki tudásról árulkodnak.

Dia 7.

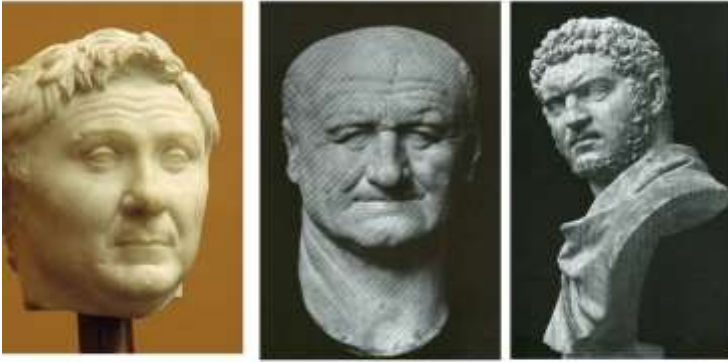
Szobrászat

- A római szobrászat önálló eredményeket leginkább az arcképszobrászat terén ért el. **Jellemzője az egyéniség hú, naturalisztikus tükrözés.**

2 Capitolumi farkas. i. e. 5. sz.

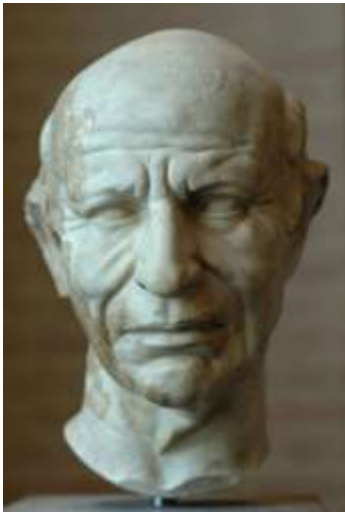
Dia 8.

Pompeius Magnus,
K.e. 1. sz.

Vespasianus császár portréja
szobra 1. sz. vége

Caracalla portréja,
3. sz. eleje **Ecséri**

Amikor **Augustus** szobrát mintázták, Róma hatalma egyre növekedett.
Portréja görög mintára készült. Az isteni hatást a formák arányrendjével szerették volna biztosítani.

Dia 9 Ne feledjük, hogy a római szobrok eredetileg bizony festettek voltak.

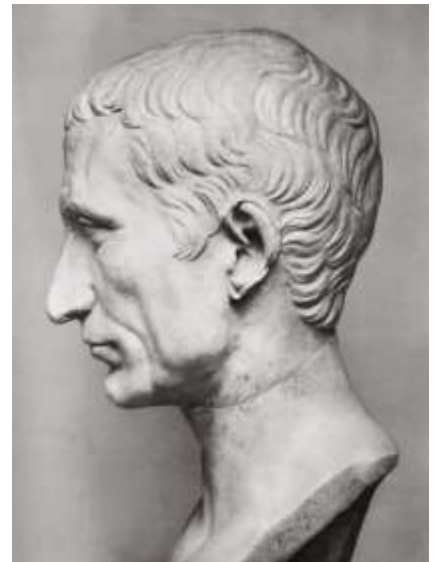

Dia 10.

És még két szobor Augustus korából. Az első császár portréja, és egy hellenisztikus szobor másolata.

4 Oresztész és Élektra. Vagy valami más. Augustus kori. Márvány

3 Julius Caesar

Dia 11.

Marcus Aurelius idején már előrevetíti árnyékát a birodalom bukása. A szobor

Fennmaradását annak köszönheti, hogy [I. Constantinus](#) szobrának hitték, akinek fontos szerepe volt a [kereszténység](#) elismerésében és elterjedésében. A szobrot, amely a [reneszánsz](#) lovas szobrainak példaképévé vált, eredetileg arany borította. A ló felemelt lábai alatt egy legyőzött barbár szobra feküdt eredetileg figyelmeztetésként, hogy Róma uralma ellen fellázadni nem érdemes. Castiglione László szavai szerint „átszellemített, pszichológiai portré”, a katonáskodni kénytelen filozófus császár, arcán viseli sorsának tragikus kettősségét. **Marcus Aurelius, született: Marcus Annius Catilius Severus, teljes nevén: Imperator Caesar Marcus Aurelius Verus Augustus,**

Portréin az realista képmástól az istencsászár képéig tartó fokozatokat figyelhetjük meg.

Előkelő patrícius családból származott. Bölcséleti retorikát, . [görög](#) nyelvet, irodalmat,

filozófiát, jogtudományt tanult. Fiatalon Hadrianus császár kedvelte tehetségéért, művelődési készségéért, igazságra törekvéseért, tetterejéért. Kora ifjú éveit Rómán kívül, a Birodalom határán vagy vidéken igazgatási munkával, a helyi ügyek intézésével töltötte. Amikor visszatért a városba a kikötők, valamint a város környék alapvető hatósági ügyeit intéző [prefektusi](#) hivatalban dolgozott. Ezzel a munkával gyakorlatában ismerte meg a közigazgatás szinte minden területét, feladatát. Megismerkedett a Birodalom pénzügyeivel és a pénzügypolitikával is. Feleségül vette a császár lányát. Osztozott az uralkodás gondjaiban és jártasságot szerzett a császári hatalommal járó feladatok megoldásában. Miután megismerkedett a sztoicizmus eszméivel, azoknak megfelelően igyekezett élni. Így lett a sztoicizmus egyik legjelentősebb római képviselője.

Elmélkedések című írása (Fiának írt intelmei) a világirodalom legolvasottabb művei közé tartoznak. (Én kb. úgy olvastam bele időnként, mint az evangéliumokba.)

„Szerezd... meg magadnak azt, ami... tőled függ: légy őszinte, méltóságteljes, munkabíró, ne hajhászd az élvezetet, ne elégedetlenkedj sorsoddal, légy kevéssel beérő, jóindulatú, szabad, komoly, keresetlen, nagylelkű.”

Idézd csak emlékezetedbe ezt a két lehetőséget: **vagy van gondviselés, vagy csak atomok vannak.** A világrendet pedig egyrészt az ősananyag, másrészt a belőle összeállt testek változásai tartják fenn.

A világrend vagy tervszerű, vagy pedig keverék összevisszaság, amit mégis világrendnekhívnak. Szereti a világrend azt tenni, aminek éppen történnie kell.

Szinte semmi sincs elszigetelten, hanem egymás mellé van rendelve és egyazon világrend összhangjának részese. **Csak egy világvan, mely mindent összefog, egy az isten, aki mindent áthat, egy az anyag, egy a törvény, egy az értelem** - közös értelme minden eszes lénynek -, egy az igazság, amint egy az egy törzsbőlfakadó, ugyanazon értelemben részes lényeknek a tökéletessége is.

Nem várnánk ilyen szavakat egy sokistenhívő birodalom császárától.

Amikor Antoninus Pius meghalt, zökkenőmentesen és osztatlan támogatással vette át a hatalmat, úgy, hogy Lucius Verus lett a társuralkodója. A közös uralkodást többek között a katonai igények is indokolták, mivel uralkodásának egész időtartama alatt a Birodalom háborúkat viselt különböző külső ellenségekkel. Verus elég tekintélyes volt ahhoz, hogy biztosítsa a csapatok lojalitását, ugyanakkor elég hatalmas volt ahhoz, hogy keveset nyerjen az ő megdöntésével, az egyedüli, az önálló császári hatalommal. Hűséges társa maradt a [pártus](#)-hadjárat után bekövetkezett haláláig.

Leikiismeretes, önzetlen, alkotmánytisztelő uralkodó volt. Nem rajta múlt, hogy uralkodása végére a pestis és a súlyos háborúk következtében a birodalom erőforrásai kimerülőben voltak. Fia Commodus nevelésében sajnos nem tudott aktívan résztvenni, sem a politikában, sem a hadviselésben nem volt jártos; ezenkívül önző is volt. Sok történész úgy véli, hogy Róma hanyatlása Commodus alatt kezdődött. Ezért gyakran úgy tartják, hogy Aurelius halála volt a [Pax Romana](#) vége.

Ha már filozófus került szóba, ne feledkezzünk meg a köztársaság utolsó éveiben működő [Ciceróról](#) sem. Hogyan nyerjük meg a választásokat? – írása ma is kítűnő kézikönyve lehet egy karrier építő politikusnak.

Az egyre később uralkodó császárok portréin megfigyelhetjük a távolodást a realiztikus mintázástól a közeledést az ikonikus felé, be Bizáncriban azért nem lesz ilyen egyszerű a folyamat.

Dia 12.

5Constantinus

6Valentinianus

Arcadius

Dia 13.

Festészet

A római festészet maradványai leginkább Pompeiiben maradtak fenn, a várost ugyanis a Vezúv 79. évi kitörésekor láva és hamu lepte el, ami megőrizte a festményeket. A villákban mindenütt falfestmények díszítették a falakat: festett oszlopsorok, bekeretezett képeket utánozó díszítmények, színpadi képek. A festmények a falat teljesen elborították. A falmező közepén, a csendélettől kezdve a mindennapi életből vett jeleneteken át a történelmi, mitológiai tárgyú képekig mindenféle ábrázolás megtalálható. A görög látványelvű dekoratív festészet folytatása.

A

Dia 14.

Fannius Synistor villa.

Érdekesek a bordélyházak falain fennmaradt képek, amik bemutatták, milyen szolgáltatásokat tunak nyújtani. Persze erotikus festmények nem csak bordélyházakban voltak.

Egy igen diszkrét ábrázolás. Bőven 18+-osokat is láthatunk.

Dia 15.

Megfigyelhető a centrális perspektíva hozzávetőleges alkalmazása. A vonalak összetartanak, de nem egy iránypontba. Vitruvius jegyzeteiből tudjuk, hogy próbálkoztak a pontosabb szerkesztéssel, de csak eddig jutottak.

Dia 16. – 17

Fajumi múmia portrék. 1-3. század

Faiyum medencében nagyszámú görög kisebbség élt, akik görög hagyományait ötvözték az Egyiptomi majd a Római kultúrával, így jöttek létre a Fayum-Görög szokások.

A Görögök temetkezési szokása a hamvasztás volt, míg az egyiptomiaké a mumifikálás. A római hagyományok része volt, hogy festett, vagy szobor portrét készítettek a házi oltárra az elhunyt családtagokról.

A Fayumok átvették a hamvasztás helyett a mumifikálás szokását az egyiptomiaktól, de a múmiákon szokásos halotti maszkokat Római hatásra festett portrékkal helyettesítették.

Így a végeredmény egy olyan múmia volt, ahol a halotti maszk helyett egy jellemzően fatáblára viasszal, ritkábban temperával festett portré kapott helyet.

Egyfajta nagyon korai naturalista képeknek tekinthetők, több mint 1000 évvel megelőzve a naturalizmust.

Egyes képeket temperával, már-már impresszionista ecsetkezeléssel festettek, melyre példát az elkövetkezendő 2000 évben alig láthattunk az impresszionizmus tényleges megjelenéséig.

Némely képet nem falapra, hanem vászonra festettek, melyet a reneszánsz idején találtak fel újra Európában.

A fajumi stílus kétségkívül hatást gyakorolt a későbbi bizánci és Kopt ikonfestészetre.

The Agricity

Classify Fayum Portraits

A portrékon egyrészt az egyes festők mesterségbeli tudáskülönbsége figyelhető meg, másrészt a klasszikus görög mintától az ikonisztikus festészetig vezető út fokozatai.

Dia 18.

A Kr. u 3. század elejétől egyre több nép támadta a Római Birodalom határait. Egyre nagyobb hadseregnek kellett egyre több helyszínen harcolni.

A nagy hódító háborúk lezárultak, így a rabszolga-utánpótlás is akadozott, gyakran nem volt, aki megművelje a földet. A szabad bérlők alkalmazása enyhítette a munkaerőhiányt, de a piacra kerülő áruk mennyisége csökkent. Ez már átmentet jelentett a rabszolgatartó társadalmi rendszer és a feudalizmus között. A keresztény vallás elterjedése is erősíti ezt a folyamatot. Csökken a piacra jutó árú mennyisége, a nyugati területek elszegényednek.

Marcus Aurelius után a polgárháborúk, majd a katonacsászárok kora következik.

A birodalom határvidékeit szárazság sújtotta, a kevesebb eső kevesebb gabonát és élelmet jelentett. Mivel a római haderő jelentős része ezen vidékeken állomásozott, az éhes és elégedetlen katonák ilyenkor könnyebben lázadtak fel a rómában lakó császár ellen. Ez súlyos belső harcokhoz vezetett.

A katonacsászárok korszaka nem egészen fél évszázadig tartott (235-284), s ez idő alatt huszonnyolc császár váltotta egymást a trónon, ha figyelmen kívül hagyjuk az „el nem ismert ellencsászárokat”, akik közül csupán a III. század hatvanas éveiben körülbelül harminc kísérletezett a hatalom megkaparintásával. Mindössze négy katonacsászár uralkodott öt esztendőnél hosszabb ideig, s Gallienus kivételével egy sem tudott több mint tíz évig hatalmon maradni, úgyhogy uralkodásuk idejének átlaga nem egészen két esztendőt tesz ki. Egyetlenegy halt meg közülük természetes halállal (Valerianus 260-ban, a perzsák fogságában), s ketten a csatamezőn estek el (Philippus Arabs 249-ben, amikor Decius ellencsászárral háborúskodott, valamint Decius 251-ben, aki a gótokkal vívott al-dunai ütközetben végezte életét). A többiek mind meggyilkolták, egyiküket azonban állítólag villám sújtotta agyon.

A katonák zsoldjára sem jut elég pénz, egyre több barbárt fogadnak be katonának, majd egész törzseknek fizetnek a határok megvédéséért. Kettéválík a birodalom, egy gazdagabb, jobban vezetett keleti, és egy szegényebb, védekezésre egyre kevésbé képes nyugati részre.

Diocletianus szedi rendbe még utoljára a birodalmat.

A *dominatus* ([Theodor Mommsen](#) elnevezése) rendszerében a császár feltétlen ura volt alattvalóinak, egyben isteni személy. Személye körül bonyolult szertartásrend szabályozta az életet. Ajtónállók során keresztül lehetett bejutni hozzá, s szokás lett mindent, ami vele kapcsolatos (lakóépületét, tanácsát stb.), szentnek nevezni. A császár bíborba és aranyba öltözött, [diadém](#)et viselt, és elé lépve kötelező volt a ([perzsa](#) eredetű) *adoratio* szertartása: mély meghajlás (*proszkúnészis*) és kézcsók. Voltaképp egy keleti mintájú államvallás bevezetésére törekedett, ami azonban csak a kereszténységgel valósult meg.

Constantinus [vallásszabadságot](#) adott a keresztényeknek: üldözésük véget ért, elkobzott javaikat visszakapták. Az elkövetkező ötven évben oly mértékben gyarapodott a keresztények száma és növekedett kormányzati befolyásuk, hogy [Iulianusnak](#) már a klasszikus vallások egyenjogúsága érdekében kellett fellépni.

A keresztény vallás (pontosabban az arianizmussal és más eretnek irányzatokkal szemben álló niceaei katolikus irányzat) [I. Theodosius](#) és társacsászárai alatt [380-ban államvallás](#) lett (*una vera catholica fides*), minden más kultuszt betiltottak.

Dia 19. Ókeresztény művészet

Az ókeresztény kor, romanika, gótika - amikor a nagyjából egy széles országúton haladó hellenisztikus látványelvű "fogyasztói" képzőművészet átvált az egyiptomi előképeken alapuló, számtalan ösvényen kibontakozó ikonikus festészetbe, plusz ugye a perifériák saját kultúrája, plusz az ideológiai, gazdasági harcok Bizáncban - az egyik legizgalmasabb korszak.

A rómaiak vallás dolgában történetük során alapvetően toleránsak és befogadók voltak, de nem is igen lehettek mások, hiszen polgárságuk túlnyomó többsége maga is idegen eredetű volt, s polgárjoga elnyerésekor még részben őrizte ősei szokásait.

A más hitűeket - amennyiben azok készek voltak a római állam legfőbb isteneinek járó áldozatokat bemutatni, s a császárkorban emellé az uralkodó tiszteletére előírt áldozatokat is végrehajtani - elfogadták, és isteneiket - akiket hasonlóságuk alapján gyakran saját isteneikkel azonosítottak (interpretatio Romana) - elismerték, sőt, megnyerésükre maguk is állítottak oltárokat. Számos idegen eredetű isten vált ily módon népszerűvé.

Gyanakvással csak a nehezen ellenőrizhető misztériumvallásokat és szektákat fogadták, mert tartottak attól, hogy tanításaik, beavatási és egyéb szertartásaik esetleg bűnös vagy ártalmas dolgokat tartalmaznak, vagy hogy a titkosságuk miatt tiltott tevékenységek fedezésére (bűnözés, politikai felforgatás, erkölcstelenség) használják fel őket. Egyes idegen kultuszok korlátozására, főleg a velük való találkozás első időszakában, hoztak tiltó rendelkezéseket is (Bacchanalia), de háborút egyetlenegy nép vallásának kiirtására sem viseltek.

Az első olyan vallás, amellyel a rómaiak szembekerültek, mivel tanításainak rendszere a több isten létezésének tagadására épült, s ezért nehezen volt a birodalom politeista keretei közé beilleszthető, a zsidó vallás volt. Minden idegensége ellenére Róma kénytelen volt a hatalma alá kerülő néppel együtt annak vallását is törvényesnek elfogadni, ám a béke Iudaeában - bár a Rómával való modus vivendi megtalálásában a zsidó vezetőréteg is érdekelt volt - nagyon ingatag alapokon nyugodott, s a konfliktusok egyik - de nem az egyetlen! - területét a vallási ellentétek jelentették: **a zsidók lojalitásuk kifejezésekként hajlandóak voltak akár a római népért való áldozatok többszörös bemutatására is, de a római istenek számára történő áldozatoktól és a császárkultusztól mereven elzárkóztak** (Ios., Bell. Iud. 10.)

Mindaddig, amíg a monotheizmus egy kis kiválasztott nép - római meghatározással élve - „babonásága” maradt, rugalmas politikával vagy az erősebbik fél pozíciójából a konfliktusok kezelhetők voltak.

Más volt a helyzet a kereszténységgel. Az ún. Páli fordulatot követően átalakult és megszilárdult új vallás megszabadult etnikai kötődésétől, és nagyon tudatos, szervezett

hitterjesztésbe kezdett. Azt hirdette, hogy csak a Krisztusban való hit nyújtja a megváltást, és ez mindenki számára elérhető („nincs hellén, nincs zsidó, nincs szabad, nincs rabszolga, nincs férfi vagy nő, mert mindnyájan testvérek a megváltásban”).

Kizárólagosságra, és egyetemességre törekedett, s ezzel a római vallás és a reá épülő rend létjogosultságát kérdőjelezte meg, ezért a fennálló rendre sokkal veszélyesebb volt, mint monotheista elődje. A kereszténység történetének első két évszázadában ez volt az alapvető oka a kitartó üldöztetésének.

A háborúk, a járványok, az általános ínség és kiszolgáltatottság, az emberek egyre nagyobb részét az új hit felé fordította, másokat, különösképp pedig a vallási alapokra épülő államot a régi, elhanyagolt, s ezért Rómát büntetéssel sújtó istenek tiszteletének megszilárdítására és az ezt veszélyeztető kereszténység visszaszorítására sarkallta.

Marcus Aurelius tett egy kísérletet az egyistenhit bevezetésére Sol Invictus ("legyőzhetetlen nap") **napisten** és katonák védőszentje. Nem volt sikeresebb mint Ehnaton kísérlete.

Az **ókeresztény művészet** az első évszázadokban fejlődött ki a **Római Birodalom** egész területén. Fejlődése nyomon követhető **2. századból** fennmaradt első emlékektől a **népvándorlás kori** és a nyugati preromán vagy **karoling művészet** megjelenéséig, illetve a keleti **bizánci művészet** kialakulásáig.

Az üldöztetések miatt a kezdeti időszakban - mint minden üldözött művészeti, vagy politikai irányzat - a hatóságok látóköréből kieső területen bontakozhatott ki. Ehhez persze szükségük volt a szimpatizánsok segítségére. A római családok a városfalon kívüli saját földterületükön temetkeztek. A pogány családok megengedték a keresztényeknek, hogy ide temetkezzenek. Ezeken a területeken a hívek szorgos munkával bonyolult folyosó rendszereket ástak ki.

Itt a katakombákban alakult ki, a római sírfestészet nyomán az ókeresztény falfestészet. Ez a festészet sajátosan Rómára jellemző. (Más városok területén is találunk hasonlót, de egyértelműen Róma a művészeti központ.)

Szimbólumrendszerük a II. - III. század fordulóján kezdett egységesedni, és a IV. század folyamán tisztult le és terjedt el. A mai tudásunk szerint temetőművészetük fénykora a IV. század volt, amikor a vértanú-kultusz a közösségeken belül általánossá vált. A kultuszközpontok a római katakombák voltak, amelyek fontossága a későbbi nagy keleti szentélyekhez vagy martyriumokhoz hasonlíthatóak.

Dia 20 – 21.

Festészet

7Priscilla katakomba

9 Domitilla katakomba.

8 Kenyészaporítás

Festészetük legrégebbi példái a II.-III. század fordulóján keletkeztek (Flaviusok hypogeuma, Domitilla-katakombák, Ampliatus-kripta, Priscilla-katakomba Capella Greca). Itt még az egyszerűség, a lineáris díszítés, a mérsékelt színek a jellemzőek. (Ne feledjük ekkor a Pompeji festészeti irányzat az elterjedt.) A falakat és boltozatokat behálózó vonalak között szimbolikus alakokat "rejtettek el": Krisztus és hívei, Jó Pásztor és Oransok.

Ezek olyan ikonográfiának a kezdetét jelentik, melyek kezdetben az antik mitológia elemeivel keverednek - Orpheusz-Krisztus, Nap-Krisztus, vagy keresztény temetkezési helyen Apolló a Nap szekerén stb...

Díszítőművészetük is keveredett, vagy helyesebben a pogány díszítőművészetten alapulva jelentős módosulással jelent meg - pl. az Isola Sacrában - az egykori volt pogány temetkezésekben elterjedt ikonográfia elemei.

Az ábrázolás egyszerűsödik, hisz az új vallás megveti a hedonisztikus látványelvű ábrázolást. Fokozatos távolodás figyelhető meg a látványtól a kissé egyiptomi előképeket idéző jelképszerűbb ábrázolás felé, ami majd a bizánci festészetben fog kiteljesedni.

11 San Pietro e Marcelino-katakomba. Jónás és a cethal.

A Jó Pásztor vagy az Orans alakja mellett a falakon Dánielt ábrázolták az

10 Chora

oroszlánveremben, Jónásnak és más prófétáknak a történeteivel együtt, akik a keresztényi utat jelölik

követendőnek, szemben a bűnnel, melynek velejárója a halál. Ezeken kívül ótestamentumi történeteket is ábrázolnak - Zsuzsanna története - a már említett antik eredetű díszítőelemek keretében. A III. század közepe felé már klasszikusabb formák ábrázolására törekedtek, s ennek a törekvésnek jó példája a későbbi Priscilla-katakomba velatio-kamrájának híres Oransa, két oldalán Mária a kisdéddel és egy tanítómester.

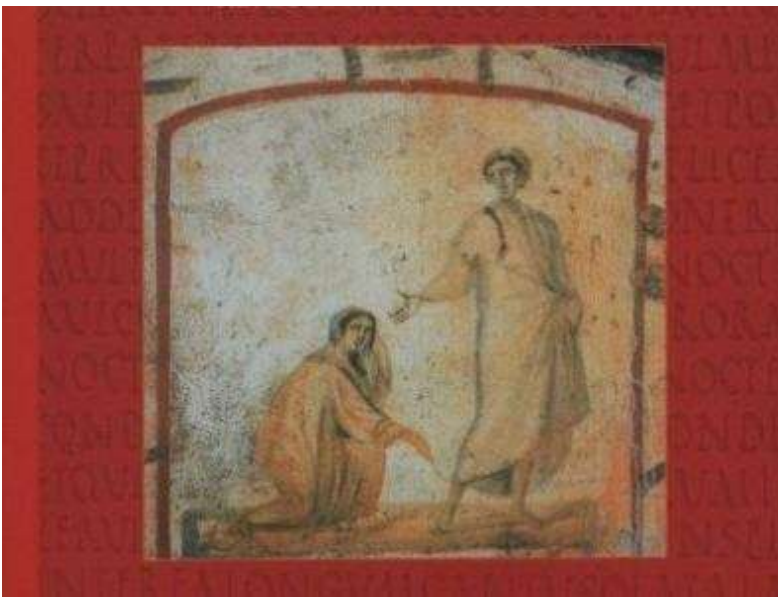
Ez a stílus a IV. század végéig követhető nyomon, bár a IV. század második felében egyéb irányzatok is megjelennek, mint az ún. stilo bello. Ennek legelterjedtebb képviselői a Via Latina katakombáinak festményei. Itt egymást váltják a keresztény és pogány témájú sírkamrák. Ezek a cubiculák valószínűleg magántemetők voltak, ahol a család egyes, még pogány tagjai kitartottak régi hitük mellett.

A század végén megjelentek azok a győzelmi vagy triumfális témák, amelyek később jellemzője a monumentális egyházi művészetnek. Ilyen pl. a traditio legis, vagy az apostoloktól körülvevő trónoló, győzedelmes Krisztus, és mellette a Misztikus Bárány (San Pietro e Marcelino-katakomba).

Dia 22. Lucius Annaeus Seneca

„Most lássuk, hogyan keletkezik az a ragyogás, amely körülveszi az égitesteket. Feljegyezték, hogy aznap, amikor az isteni Augustus Apolloniából hazatérve bevonult Rómába, a Nap körül színpompás gyűrű volt látható, amilyen a szivárvány szokott lenni. Ezt a görögök halósnak hívják, mi nagyon helyesen illethetjük a korona névvel.”

A jellegzetes légköri jelenség + uralkodó győzedelmes bevonulásának összekapcsolása, a keresztény és buddhista ikonológiában kitüntetett szerepet kapott a halo-jelenség a **Jézus- és Buddha-ábrázolásokban, mint a dicsfény, aranyglória, az isteni világosság jelképe.**

Dia 23. Genesis kódex. Valószínűleg [Szíriában](#) született a 6. század első felében. Ez a legrégebbi jól megőrzött, fennmaradt, illusztrált bibliai [kódex](#) .

A szöveg [a Genesis könyv](#) töredéke a [Septuagint](#) görög fordításban.

Dia 24. Az illusztrációk naturális stílusban készültek, a korabeli római festészet mintájára.

A katakombák festészetéhez szorosan kapcsolódik az ott talált [szarkofágokat díszítő](#) [plasztika](#).

A szobrokon még szebben látszik a [realisztikus stílusból](#) az [ikonikus formázáshoz](#) vezető út.

Részlet az ún. Oransok (imádkozó férfi- vagy nőalak) szarkofágjáról. A kecses alak finoman rajzolódik ki a sápadt kében játszó fehér márványon. Ez a IV. század végi alkotás valószínűleg Karthágóból származik.

Dia 25.

12 Junius Bassus szarkofág. 359

Jó pásztor szobrok **Dia 26.**

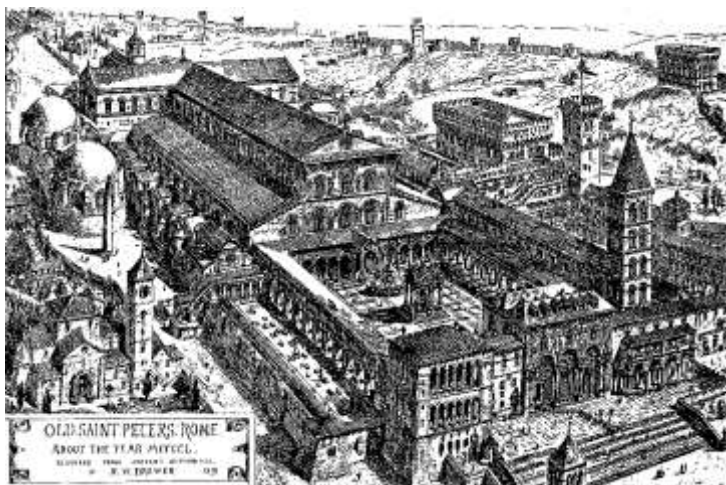
Építészet

Az antik templomokkal ellentétben, a keresztény templomokban a hangsúly a belső térre terelődik, hiszen a híveknek együtt kellett bemutatniuk az áldozatot s ez meghatározza a külalakot is. Az oszlopok a templom belsejében vannak, s nyugat-kelet irányban nagy mélység benyomását keltik. Az oszlopok két vagy négy sorban helyezkednek el, s így a belteret három illetve öt *hajóra* osztják. A hajók ösvényként vezetnek az apszis felé. A korinthuszi vagy ión oszlopsorokat boltív vagy vízszintes gerendázat köti össze. Az ablakok a középső "hajó", mely magasabb és szélesebb a többinél, északi és déli falán, az oldalhajók teteje felett helyezkednek el, így a templom természetes fényt kap. A főhajó, mellékhajók és apszis mellett a bazilika részét képezi az átrium is, mely fedetlen volt. Itt tartózkodtak a még meg nem keresztelt hívek és itt volt a keresztelőkút is. Ókeresztény templomok:

[Santa Sabina](#)

legnagyobb a római ókeresztény bazilikák sorában. I. sz. 422-432 között építették.

[Régi római Szent Péter-bazilika](#)

[Nagy Konstantin](#) császár emeltette [Rómában Szent Péter](#) sírja fölé, [330](#) körül. Az épületet az [5. század](#) közepén fejezték be, és a [16. század](#) elejéig állt, a mai [Szent Péter-bazilika](#) helyén.

[San Paolo fuori le mura](#)

(*Falakon kívüli Szent Pál-bazilika*) [Róma](#) második legnagyobb bazilikája, amelyet állítólag [Pál apostol](#) sírja fölé emeltek, az [Ostia](#) felé vezető úton, amely akkor a városfalakon kívül esett, innen származik a templom elnevezése. [I. Constantinus római császár](#) bazilikát építtetett itt. [386](#)-ban [I. Theodosius](#) sokkal nagyobb és szebb bazilikát óhajtott emeltetni, de a munka csak [I. Leó pápa](#) . ([390](#) – [461](#)) idején készült el.

A [lateráni egyezmény](#) következtében a bazilika a [Szentszék](#) területen kívüli birtoka.

[Santa Maria Maggiore](#)

A bazilika az V. században épült. A századok során többször átépítették, de belsejének jó része még őrzi az V. századi építészeti formákat.

Klasszikusan az ókeresztény művészet után jönne a nyugat római birodalom részekre szakadása, a barbár királyságok kora, majd a román – gótika – reneszánsz sorozat, bizáncról csak azért esik szó, mert valahogy fel kell vezetni az ikonfestészetet. Valójában ezer évig Bizánc volt Európa kulturális, művészeti központja, gazdasági, katonai, "nagyhatalma." Képzőművészetében pedig nagyon érdekes stílusváltozásokat figyelhetünk meg.

Bizánci birodalom (Keletrómai Birodalom ([görögül](#): Βασιλεία Ῥωμαίων - ógörög átírással: „*Baszileia Rhómaión*” vagy újgörög átírással: „*Vaszília Romaion*”)

A bizánc kifejezés, amit maguk a bizánciak ebben a formában nem ismerhettek a [17–18. században](#) vált általánossá. Korábban kelet-római császárságként emlegették.

[I. \(Nagy\) Constantinus](#) ([324](#)). Új fővárost alapított magának [330](#)-ban a régi görög Büzantion helyén, amit Új Rómának (Nova Roma) nevezett el. A főváros közkeletű neve mégis a görög Κωνσταντινούπολις (Konsztantinopolisz, Konstantin városa) volt. Constantinus nevéhez fűződik a bizánci időszak egyik legfontosabb jellemzőjének, a [kereszténységnek](#) engedélyezése és támogatása.

A [4. század](#) végén, [395](#)-ben [I. Theodosius](#) két fia közt osztotta fel a Római Birodalmat, mely többé már nem egyesült.

Területe legnagyobb kiterjedését [I. Iusztinianosz](#) uralkodása alatt ([527–565](#)) érte el, aki nyugati hódításaival kívánta visszaállítani a régi [Római Birodalom](#) egységét. Iusztinianosz államának területe a rákövetkező csaknem kilencszáz esztendő alatt a [bolgár](#), az [arab](#), a [szeldzsuk-török](#) és az [oszmán-török](#) nyomás következtében lassan töredékére fogyatkozott, s végül csak magára a fővárosra terjedt ki. A birodalom fennállása egy rövid időszaktól eltekintve folytonos volt: a [13. században](#) több mint fél évszázadig a [Latin Császárság](#) és a [Nikaiai Császárság](#) uralta a területet, de 1261-re visszaállt a régi rend. [1453](#)-ban azonban [Hódító Mehmed oszmán szultán elfoglalta Konstantinápolyt](#), amivel a Keletrómai Birodalom végleg megszűnt létezni.

A Bizánci Birodalmat több mint ezeréves fennállásának, az ókori kulturális örökség továbbmentésének, továbbfejlesztésének és a [kereszténység](#) terjesztésének köszönhetően az [európai történelem](#) egyik legbefolyásosabb államalakulatának tartják.

[1054](#)-ben a görög kelet és a latin nyugat kapcsolata a végső krízis állapotába jutott el. A különválás hivatalosan sohasem intézményesült, így a [nagy egyházszakadás](#)

(szkizma) gyakorlatilag az évszázadokon keresztül zajló, fokozatos szeparálódás csúcspontjának tekinthető. Ekkor született meg a modern [római katolikus](#) és [ortodox](#) egyház.

A Bizánci Birodalom igen kedvezőtlen megítélésben részesült a 18. és 19. századi történészek körében a túlkomplikált, átláthatatlan adminisztrációs szervezete, túlságosan is szigorú udvari ceremonialitása és viszonylagos katonai sikertelensége, gyengesége miatt. Ez az előítélet a neves középkorszakértő, [Steven Runciman](#) szerint onnan ered, hogy a középkori Európát mindenek ellentétéként vagyunk hajlamosak elképzelni. Mint Runciman mondta: „Mióta a keresztes hadjáratokon résztvevő, nyers ősapáink megpillantották Konstantinápolyt, és nagy utálatukra olyan társadalommal kerültek kapcsolatba, melynek minden tagja írt, olvasott, villával evett és előnyben részesítette a diplomáciát a háborúskodással szemben, divatossá vált lenézően beszélni Bizánccról, és nevét a dekadencia szinonimájaként használni.” Mindazonáltal sok császár kiváló katona és jó néhány uralkodó tudós volt, akik feltehetően nem bajlódtak volna sokat az udvari ceremóniákkal.

A „bizánci” jelző az intrikára, cselszövésre és gyilkosságokra való hajlamot is sugallhatja. Azonban figyelembe kell venni, hogy ez a birodalom sokáig minden idők egyik legstabilabb államalakulata volt. Hírhedt intrikussága és zűrzavarossága semmivel sem maradt el a feudális államok belső és nemzetközi zabolátlanságától, és általában briliáns tehetségű császárok uralkodása között alakult ki. A császári államapparátus megrendíthetlensége mindemellett feltehetően megbénította a korai időszakban a bizánci civilizációra jellemző kreatív és vállalkozó szellemű impulzusokat, így hozzájárult annak végső bukásához.

Bizánc művészete

A [Bizánci Birodalom](#) művészeti életének központja [Konstantinápoly](#) volt, itt fogalmazták meg a bizánci esztétikai elveket. A keleti és a görög-római hagyományok a [kereszténység](#) szellemével keveredtek, mely szerint a császár az [Isten](#) földi képviselője. A [művészetnek](#) az isteni törvényt kellett megjelenítenie.

Építészet.

A hatodik században épült legnagyobb értéke a [Hagia Szophia](#), a Szent Bölcsesség temploma.

Építészei tökéletesítették a [kupolás](#) épületek Keleten szokásos formáit.

A nyugaton uralkodó hosszhajós bazilikával szemben középponti elrendezésű hosszhajós

kupolás templomokat emeltek. A római zárt kupolaterektől eltérően megoldották a függőkupolás térszáró szerkezetek építését. Az [egyházi](#) hatalom

nagyszerű kifejezője volt a hatalmas, pillérekkel négy helyen alátámasztott, kupolás, központi elrendezésű építmény, melyhez egy-egy félkupolával fedett tér csatlakozott. Ezeket ismét kisebb félkupolák bővítették.

A [baldachinos](#) oltárok, domborműves szószékek, a kupola arany hátterű [mozaikdíszítésének](#) keleties pompája, s a padlózat színes burkolása a bizánci császári hatalom, és az isteni bölcsesség épületévé avatják.

XII. században II. Ioannész Komnénosz feleségével, I. László magyar király leányával, Piroska-Eirénével építette a fővárosban a Pantokrator-kolostoregyüttest, mely három templomot –Mindenható Krisztus-, Istenszülő (Méter Eleusza)-, és Szent Mihály-templomok

–, két szerzetesi kolostort, idősotthont, kórházat, rokkantmenhelyet és árvaházat foglalt magában.

14Pantokrátor kolostro

13Komnénosz és Piroska-Eiréné

Festészet, mozaikművészet.

Az öt kenyér és a két hal csodája [520](#)-ban készült [Ravennában](#).

Ezek a mozaikképek telt, meleg színeikkel csodálatosan ragyogtak, fényük betöltötte az egész templomot. A háttér csupa arany, már ez is kiemeli az eseményt a valóságból. A középpontban Jézus áll, néma nyugalommal. Nem a szakállas Krisztus, hanem a hosszú hajú ifjú, amilyennek az öskeresztények képzeltek. Köntöse bíborszínű, karját áldva terjeszti szét. Mellette a két apostol a kenyereket és a halakat nyújtja, hogy végbevihesse a csodát. Az új művészet alkotásaiban

kétségtelenül van valami merevség, ridegség. **Az öt alak nagyon kezdetleges. Pedig ez a mester jól ismerte a görögök eredményeit, pontosan tudta, hogy kell a redőket elhelyezni, ha a test formáit is éreztetni akarja alatta. Tudta, hogy kell különböző színű köveket összekeverni, hogy megkapjuk a test és a sziklák színét. Jelezni tudta az árnyékokat a földön, a rövidülés problémáit is könnyen megoldotta. Ami kezdetlegesnek látszik, az nagyon is tudatos: a művész a lehető legegyszerűbben közli mondanivalóját. Az ábrázolás egyiptomi elvét újítják fel, az egyház szigorúan megköveteli a világosságot és az érthetőséget. De ezek a formák nem a primitív művészet alakjai, hanem azok, amiket a görög festészet teremtett meg.**

Az ugyancsak az 5. századi, „nem isteni személyt” ábrázoló mozaik a klasszikus görög stílusban készült..

A krisztusi tanok államvallásá formálása komoly vallási, hitbeli megosztottsághoz, vitákhoz, harcokhoz vezetett, ennek egyik művészeti következményeképp **III. León 730-ban rendeletben tiltotta meg mindenféle emberalakú ábrázolását Krisztusnak, Máriának, az angyaloknak, és a szenteknek**, illetve elrendelte az ilyen képek megsemmisítését. A császári rendeletek és a "lábadók" közti vita

megosztotta a birodalom lakosságát. Sok szerzetes kényszerült száműzetésbe, illetve Rómába menekültek, és ott alakítottak ki kisebb közösségeket.

Az ikonkép semmiben sem hasonlít a földi világra, az ikonokon nincs téri mélység, a megjelenített figuráknak nincs tömegük, síkba lapított árnyképek, mert nem evilági testi mivoltukban kívánják őket ábrázolni, hanem a másik világban való létezését felcsillantani a hívő előtt.

16 Vlagyimiri istenanya. 12. sz.

15 Szent Mihály 14. sz.

A térhasználat másik jellemzője, hogy gyakran több eseményt is ábrázolnak az ikonon. Ilyenkor gyakran a központi mondanivaló a legnagyobb, és a többi – gyakran más időben és helyen történő – epizód e köré épül. Ez a jelenség átvezet minket az ikonok időn kívüliségének témájához. Mivel Isten örökkévaló, az

örök jelenben él, az ikonok pedig az Ő látásmódját mutatják be, tehát az ikonokon ne is keressük az időbeliség logikáját.

az ikonokon nincs árnyék; a kép mintegy belülről ragyog. Ahogy a megdicsőült állapotban – hiszen ezt jeleníti meg az ikon – nincs szükség fényforrásra, úgy az ikonokon sincs helye árnyéknak.

Szobrászat

A bizánci szobrászatot csak domborművek képviselik. Irracionális téralakítás, lebegő, testetlen alakok jellemzik. Főként [elefántcsontból](#) dolgoztak. A körszobrok már az ókeresztények idején is ritkák. Talán a “Ne csinálj magadnak faragott képet!” lehetett a tartózkodás mélyén. Vagy hogy a körszobor nagyobb rokonságot mutat az antik szobrokkal.

8.-9. század

Krisztus megkoronázza és megáldja II. Otto császárt és feleségét, Theophanut 982–83.

